

כתיבת ס"ת

ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם (דברים ל"א י"ט)

הנה יש לעיין במהות מצוה זו אם גדרה לכתוב ס"ת ומעשה הכתיבה היא ענינה וגדרה וכפשטיה דקרא "כתבו לכם" או שיהיה לו ס"ת כדי ללמוד בה וכסיפה דקרא "ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם". ויש כמה נפ"מ להלכה בהגדרת המצוה, כגון כשיש לו ס"ת שלא ע"י כתיבה כגון שקנאו אם קיים מצותו דאם כל המצוה היא הכתיבה לא יצא ידי חובתו אבל אם עיקר המצוה היא שיהיה לו ס"ת הרי יש לו, ועוד נפ"מ כשכתב ונתנו לאחרים או שנאבד ממנו, דאם מצותו הכתיבה הרי כתב אבל אם המצוה היא שיהיה לו ס"ת הרי אין לו.

וכבר כתבו האחרונים שנחלקו בזה הרמב"ם והרא"ש, דמלשון הרמב"ם בכמה מקומות משמע דהמצוה כתיבה היא כמ"ש במנין המצות ובספר המצוות מ"ע י"ח "שהיה כל איש ממנו כותב ס"ת לעצמו" וכ"כ בפ"ז מהל' ס"ת ה"א "מצות עשה על כל איש ואיש מישראל לכתוב ס"ת לעצמו" הרי שהמצוה היא לכתוב ס"ת לעצמו, ולפי"ז אזיל הרמב"ם לשיטתו שהרי המנ"ח דייק ממה שכתב דאם אינו יודע לכתוב אחרים כותבין לו דאם יקנה ס"ת לא יקיים מצותו ולפיכך לא כתב הרמב"ם שיקנה אם אינו יודע לכתוב דלדעת הרמב"ם הכתיבה היא המצוה וע"י קנין אינו יוצא יד"ח, אבל הרא"ש שחידש בריש הל' ס"ת בהלכות קטנות שלו דבזמן הזה אין המצוה בכתיבת ס"ת כיון שאין לומדים מתוכו אלא מכניסין אותו לארון הקודש ואין קורין בו אלא קריאת התורה, אלא מצוה זו בזמן הזה היא כתיבת חומשים וגמרות וכדו' כדי ללמד מתוכם את הדרך נלך בה ואת המעשה אשר יעשון, וכדברי הכתוב "ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם", ס"ל דאין המצוה בכתיבה אלא במה שיש בידו ס"ת ללמוד בו.

ונראה לדייק דהרמב"ם והרא"ש לשיטתייהו אזלי בזה בדין נוסף דהנה מבואר במגילה כ"ז ע"א דאסור למכור ס"ת אלא כדי ללמוד תורה או לישא אשה. והרמב"ם הביא דין זה בפ"י ה"ב מהלכות ס"ת וז"ל "ס"ת כשר נוהגין בו קדושה יתירא וכבוד גדול ואסור למכור ס"ת וכו' ומבואר מדבריו דשורש דין זה משום קדושת ס"ת וכבודו הוא משום ביטול מצות כתיבת ס"ת ומשום כן לא כתב הלכה זו בפ"ז בהדי מצות

כתיבת ס"ת, אבל הרא"ש בריש הלכות ס"ת שם כתב "ואומר אני דודאי מצוה גדולה היא לכתוב ס"ת וגם אין למוכרה אלא ללמוד תורה ולישא אשה" ומבואר מדבריו דהמוכר ס"ת מבטל מצות כתיבתו, ויותר מזה חידש בסוף דבריו דבזמן הזה שעיקר המצוה בכתיבת ספרי לימוד והלכה אסור למכור גמרות ושאר ספרים אלא ללמוד תורה ולישא אשה, ולשיטתייהו הלכו דלדעת הרמב"ם אין המצוה שיהיה לו ס"ת אלא שיכתבו ומכיון שכתבו יצא אף אם ימכרו אח"כ אבל לשיטת הרא"ש גדר המצוה שיהיה לו ס"ת כדי ללמוד בו ואם ימכרו ביטל מצוה זו.

(ובעיקר שיטת הרא"ש נחלקו הפוסקים, הבית יוסף ביו"ד סי' ר"ע כתב דאף לשיטתו עיקר המצוה אף בזמנה"ז היא לכתוב ס"ת אלא שהוסיף דגם כתיבת גמרות ושאר הספרים בכלל המצוה דאיך נבטל מצות עשה של תורה ונאמר דבטלה מצות כתיבת ס"ת וכ"כ שם הט"ז ס"ק ד' אך דעת הפרישה והש"ך שם בס"ק ה' דכיון שאין לומדים מתוך הס"ת אין מצוה לכותבו בזמנה"ז וכל המצוה רק בכתיבת גמרות וספרים, ואין בזה ביטול מצוה של תורה כיון שכל המצוה לכתוב ספרים כדי ללמוד בהם עי"ש).

ונראה דהרא"ש לשיטתו בנקודה נוספת דהנה שנינו במנחות דף ל' ע"א "המגיה אות אחת בספר תורה מעלה עליו הכתוב כאילו כתבו" והלכה זו הובאה ברמב"ם שם בפ"ז ה"א. וביאור הלכה זו פשוט דע"י שגמר את הספר תיקנו והכשירו הו"ל כאילו כתבו וכעין זה מצינו בשבת ק"ד ע"ב כתב אות אחת והשלימו לס"ת חייב אף שלא כתב שתי אותיות, וז"פ. אך הרא"ש שם כשהביא הלכה זו הוסיף בה טעם ותבלין וז"ל "לפי שהיה אצל הראשון באיסור ששהא בביתו ספר שאינו מוגה וזה שהכשירו לקרות בו כאילו כתבו" ושוב הביא את דברי הגמ' בכתובות דאסור להשהות ספר תורה שאינו מוגה שנאמר "אל תשכן באהליך עולה", וצ"ב למה תלה דין זה במה שאסור להשהות ספר שאינו מוגה, ולפי המבואר נחא דהרא"ש לשיטתו דכל מצות כתיבת ס"ת כדי ללמוד בו ורק משום דספר שאינו מוגה אסור להשהותו וללמוד בו מקיים מצוה בהגהתו, ודו"ק בזה.

והנה במנחות דף ל' ע"א אמרו הלוקח ס"ת מן השוק כאילו חוטף מצוה מן השוק, וברש"י שם כתב "ומצוה קעביד אבל אם כתבה הוי מצוה טפ"י הרי שיטתו דמקיים מצותו אף ע"י הקנין, וכ"כ הנמוק"י בריש הל' ס"ת דבאמת יוצא יד"ח אלא שיש מקום למדת הדין לחלוק ולומר דאילו היה צריך לטרוח בכתיבתו לא היה טורח ומשום הכי הכותב ס"ת עדיף טפי, ולכאורה סוברים הם כהרא"ש בעיקר גדר המצוה דלאו בכתיבה

תליא מילתא אלא שיהיה לו ס"ת, אך מלשון הרמ"א בסי' ר"ע סעיף א' משמע דאינו מקיים המצוה כלל דכתב "דהוי כחוטף מצוה מן השוק ואינו יוצא בזה" ושיטתו כדעת הרמב"ם דאין המצוה אלא בכתיבה.

וגם דעת הר"ן כדעת הרמב"ם, דהנה במגילה דף י"ח הביא הר"ן את שיטת הראשונים דס"ת שחסר בו אות אחת פסול לקרות בו ודחה דבריהם והסיק דלענין קריאת התורה דתקנת עזרא יכול לקרות אף בס"ת פסול, אלא שאינו יוצא בו יד"ח במצות כתיבת ס"ת (וכ"ז מובא בהרחבה באו"ח סי' קמ"א ואכמ"ל), הרי שיטת הר"ן דאף שספר זה ראוי ללימוד ולקריאה מ"מ אינו מקיים בו מצות כתיבת ס"ת דאין מצות הכתיבה תלויה במה שראוי הספר ללמוד ולקרות בו אלא מצוה בפנ"ע היא לכתוב ס"ת.

ב

ובדין ס"ת שכתבו ונתנו לציבור או שנאבד ממנו כבר נחלקו האחרונים דהתורת חיים בסנהדרין כ"א ע"ב כתב דאינו יוצא ידי חובתו מאחר ששוב אין לו ס"ת ובפתחי תשובה שם סק"ג הובאו דבריו ושוב הביא מבעל תורת נתנאל ועוד אחרונים החולקים על דבריו ונוקטים להלכה דאף בזה יצא יד"ח והוכיחו כן מדברי הרמב"ם בפ"ג ממלכים ולפי המבואר גם בזה הרמב"ם לשיטתו דעיקר המצוה בכתיבה היא כמבואר.

אמנם באמת יש לעיין בכל הבנת המנ"ח בדעת הרמב"ם דאין המצוה אלא בעצם הכתיבה ולא בהיות לו ס"ת דבאמת כתב הרמב"ם להדיא בסהמ"צ שם דאם קנה ס"ת קיים מצותו, דכתב שאם אינו יודע לכתוב יקנהו או ישכור אחרים לכתוב לו, הרי דבאמת אין המצוה דוקא בכתיבה, ועוד דבנוסחאות מתוקנות של סהמ"צ (וכן במהדורת ר"ש פרנקל) כתוב נוסח אחר וז"ל "שציונו שיהיה לכל איש ממנו ספר תורה לעצמו" הרי דגם דעת הרמב"ם דמהות המצוה וענינה שיהיה לו ס"ת אף שבהל' ס"ת כתב דמצוה לכתוב ס"ת לעצמו, וגם החינוך במצוה תרי"ג כתב בתחילת דבריו "מצוה לכתוב כל אחד מישראל" וכו' ומשמע דהמצוה היא לכתוב ס"ת אך שוב כתב "להיות לכל איש מישראל" ומשמע מזה כשיטת הרא"ש וסייעתו דכל המצוה שיהיה לו ס"ת ואי"צ דוקא לכתוב. וביותר יש לדייק דע"כ לא נחלקו הרמב"ם והרא"ש בכל יסוד מצוה זו שהרי הרא"ש בתחילת דבריו ענד את דברי הרמב"ם עטרה לראשו והביא אותו בלשונו וע"כ שאין דברי הרמב"ם האלו סתירה לדברי הרא"ש דא"כ הרא"ש היה שת לבו הרחב לסתירה זו. ומשום כל זה נראה ביסוד שיטת הרמב"ם דרך אחר.

ובאמת נלענ"ד דא"א שיהא אדם יוצא יד"ח בעשיית מצוה פעם אחת בחייו אא"כ גדר המצוה בתוצאתה כגון מילה, מעקה וכדו', אבל מצוה שעיקר עניינה בעצם המעשה, בהכרח שייקיימנה בכל יום כגון קר"ש, תפילה, תפילין וכדו' או בשבת וחג וכדו', אבל לא מצינו מצוה שיש בעצם עשייתה עבודת ה' שייקיימנה פעם אחת בחייו (ודנתי בזה במק"א לגבי זכירת מעשה עמלק ואכמ"ל), וא"כ תמוה לומר דמצות כתיבת ס"ת בעצם הכתיבה היא ויוצא בה משכתב ס"ת אף אם נתנה לאחרים, וסברא זו פשוטה בעיני ודו"ק כי קצרתי.

אלא נראה בזה עיקר, דהנה לכאורה דברי חז"ל בהלכות אלה סותרים זא"ז, דבסנהדרין שם אמרו דאפילו הניחו לו אבותיו ס"ת מצוה לכתוב משלו הרי דאינו נפטר במה שיש לו ס"ת אם לא כתבו, ומאידך אמרו במנחות שם דהלוקח ס"ת הוי כחוטף מצוה ולדעת רש"י ונמוק"י מקיים את המצוה אלא שאינו מצוה מן המובחר וכך דעת הרמב"ם בסה"מ צ שכתב דקונה ס"ת אם אינו יודע לכתוב ולכאורה שתי הלכות אלה סותרים זא"ז.

ונראה דבאמת מודה אף הרמב"ם דמהות מצות כתיבת ס"ת היא כדי שיהיה לו ס"ת ללמוד בו דמקרא מלא דיבר הכתוב "ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם" ומשום כך לא בעינן שיכתוב בעצמו אלא בכל ענין ואופן שישג ס"ת יקיים מצותו והרי זה דומה למש"כ המחנה אפרים בהל' שלוחין סי' י"א דמקיים מצות מעקה אף כשאינו עושה את המעקה בעצמו ואף אם יעשנו ע"י עכו"ם שאינם בני שליחות כיון שעיקר המצוה בתוצאתה שיהיה מעקה בראש גגו ולא יפול הנופל, וה"נ בכתיבת ס"ת ל"צ דין שליחות בכתיבתו וממילא מסתבר דלא בעינן כתיבה דוקא ומקיים מצותו אף ע"י קנין, אלא דמ"מ ביורש ס"ת לא יצא יד"ח ולא קיים המצוה, דכן נראה גם לגבי מצות מעקה דהקונה בית שיש בו מעקה לא קיים מצות מעקה דכיון דכתיב בתורה "ועשית מעקה לגגך" אינו מקיים מצוה ללא שום מעשה, וכבר כתבתי במנחת אשר לפסחים סי' ז' דכן נראה גם לגבי מצות ביעור חמץ דאף שמקיים מצוה בביעור ע"י גוי מ"מ אם לא היה חמץ ברשותו כלל אף שאינו מצווה מ"מ אין בידו מצוה דהרי לא ביער חמצו, וכך נראה גם לגבי מצות כתיבת ס"ת דאף דיוצא יד"ח גם ע"י קנין ס"ת או הגהתו מ"מ בירש ס"ת לא קיים מצוה ולא יצא ידי חובתו כיון שלא עשה מעשה כלל ולא על ידו בא הס"ת לרשותו.

ואין להקשות דמ"מ יפטר מחיובו כיון שמ"מ יש בידו ס"ת דומיא דמעקה דאם יש מעקה בגגו פטור הוא ממצות מעקה אף שלא קיים מצוה זו וכן בחמץ אם אין חמץ ברשותו אינו מצווה בביעור חמץ, וא"כ גם במצות כתיבת ס"ת יש לשאול אם הניחו לו אבותיו ס"ת ויש ס"ת ברשותו למה מצוה עליו לכתוב משלו, דנראה באמת דאין הנידונים דומים זה לזה, דמה שפטור ממעקה אינו אלא משום דאין מציאות המחייבת של מצות מעקה דאטו יסתור המעקה כדי לבנותו מחדש, וכן בחמץ אין הדעת סובלת שיקנה חמץ ע"מ לבערו וכל זמן שאין לו חמץ אין מציאות מחייבת למצוה זו, אבל בס"ת אף שירש ס"ת מאבותיו מ"מ מצוה לכתוב ספר נוסף כדי לקיים מצות כתיבת ס"ת דאף שהתורה לא חייבתו לכתוב יותר מס"ת אחד מ"מ יש יותר מצוה בשני ספרים שבכל אחד מהם יכול ללמוד, וכמ"ש החינוך דע"י שיתרבו הספרים יתרבו הלומדים, ודו"ק בזה.

ומ"מ נראה דאף לדעת הרמב"ם מהות המצוה וענינה שיהיה ס"ת ברשותו וילמוד בה ומשום כך יוצא יד"ח אף ע"י קנין, אלא שהרא"ש הוסיף על דבריו מדיליה דבזה"ז מצוה לקנות ספרי לימוד, ואין זה נראה דעת הרמב"ם מדסתם ולא פירש.

ובדרכנו מצינו פתרון למש"כ הרמב"ם בסוף חלק העשין בסהמ"צ במצות כתיבת ס"ת דכל איש מישראל בכלל מצוה זו ולא אשה, ובשאגת אריה סי' ל"ה תמה מנין לו לפטור נשים והלא הוי מצות עשה שאין הזמן גרמא, ולכאורה צ"ל בדעת הרמב"ם כמ"ש החינוך דכיון דנשים פטורות ממצות ת"ת פטורות הן גם מכתבת ס"ת דכל ענין הכתיבה לשם לימוד הוא, ולפי הבנת האחרונים בשיטתו דאין מצות הכתיבה תלויה בלימוד לכאורה סותר דבריו, ולדרכנו ניחא דגם הרמב"ם מודה דעיקר מצות כתיבת ס"ת כדי ללמוד בו הוא (ומה שכתב עוד השאגת אריה דכיון דנשים צריכות ללמוד דינים שלהם מצוה עליהם גם לכתוב ס"ת וכמו שכתב המגן אברהם בסי' מ"ז ס"ק י"ד לגבי ברכת התורה, יש לחלק בין מצות ברכה"ת שהיא על עצם התלמוד ולא על מצות ת"ת כמ"ש הגר"י בשם הגר"ח בהלכות ברכות למצות כתיבת ס"ת הקשורה למצות ת"ת שעל אנשים שנשים פטורות ממנו, דאין הנשים צריכות ללמוד כלל תורה שבכתב אלא את ההלכות הנוגעות להם עפ"י דברי חז"ל והפוסקים שעיקרן תשבע"פ).

ואתי שפיר לפי דברינו דבאמת גם התורה חיים ביסס את דבריו על דברי הרמב"ם בריש פ"ג דמלכים דמלך שנאבד לו ס"ת צריך לכתוב אחר הרי דאף לשיטת הרמב"ם צריך

שיהיה לו ס"ת ולא סגי בכתיבתו.

ג

ועוד שיטה מצינו בכל עיקר מצוה זו והוא דעת הבה"ג והרס"ג שהשמיטו מצוה זו ממנין התרי"ג והגרי"פ פרלו בח"א מצוה י"ד-ט"ו ביאר שיטתם דסברי דאין זו מצוה בפני עצמה אלא ענף וחלק ממצות ת"ת, וכעין מש"כ בקרית ספר בדעת הרמב"ם דברכת התורה חלק ממצות ת"ת היא וגם הרמב"ן רמז לסברא זו בהשגתו על הרמב"ם במצוה ט"ו ששכח הרמב"ם לשיטתו, עי"ש.

ד

והנה מצוה מיוחדת הטילה תורה על מלך ישראל לכתוב ס"ת נוסף, ככתוב בפרשת שופטים (דברים י"ז י"ח) "וכתב לו את משנה התורה הזאת על ספר" וכו' וכמבואר בסהמ"צ לרמב"ם מ"ע י"ז, ונחלקו הראשונים בספר זה מה טיבו.

בדברי הרמב"ם מבואר דס"ת גמור הוא וכ"כ בפ"ג מהלכות מלכים הלכה א' עי"ש, אך בפסיקתא זוטא מבואר דאין המלך כותב אלא משנה תורה בלבד דהיינו ספר דברים וכלישנא דקרא וכתב לו את משנה התורה הזאת, (אך הרמב"ם פירש משנה תורה דהיינו שני ספרי תורה וכמבואר בסנהדרין כ"א ע"ב), בספר הדר זקנים על התורה מבואר בשם בעלי התוס' והרא"ש דאין המלך כותב אלא את עשרת הדברות בלבד ולא את כל התורה, דכיון דאיתא בסנהדרין שם שתולה אותו בזרועו רחוק הדבר שתלה ס"ת שלם על זרועו (וכבר נתקשה בזה הרש"ל בסנהדרין שם וכתב שכתבו בכתיבה דקה והמהרש"א כתב שדבריו דברי נביאות עי"ש), ומהלך רביעי כתב בזה הרש"ש בהגהותיו שם דהכונה למנין מצוות התורה באופן מקוצר ופירש כך את לשון האונקלוס שתירגם משנה התורה "פתשגן אורייתא" עי"ש.

והנה בסנהדרין שם אמרו דס"ת זה יוצא ונכנס עמו ועושה לו כמין קמיע של עור ותולה אותו בזרועו, ושמעתי מאאמו"ר שליט"א להקשות לפי"ז בשבת ל' ע"ב דשלמה המלך שאל בבית המדרש "אבא מת ומוטל בחמה וכלבים של בית אבא רעבים מהו לטלטל" ואמרו לו הנח עליו ככר ותינוק, והלא כיון שלעולם תולה ס"ת בזרועו למה לא טלטלוהו אגב הספר (ועיין מנחת אשר לשבת ס"י מ"ב מה שכתבתי בענין מה שדנו הפוסקים אם מותר לטלטל מת אגב בגדיו אך מ"מ נראה פשוט דאין ס"ת תלוי בזרוע המלך כדן בגד הבטל וטפל לגוף).

ואפשר דבשעת מותו לא היה הספר תלוי בזרועו דהלא מבואר במכות י' ע"א דדוד עסק בתורה בשעת מותו ולא היה מלאך המות יכול להתקרב אליו אלא ע"י דפקע ארזא ואפשר שלמד בספר תורה זה דהלא זה מצותו ככתוב שם בפסוק י"ט "וקרא בו כל ימי חייו" ובשעה שלומד בו אין הוא תלוי על זרועו אלא מונח לפניו.

ועוד שמעתי מאבי מורי שליט"א במה שמבואר במנחות מ"ג ע"ב דדוד אמר בבית המרחץ אוי לי שאני ערום מן המצוות והאריה"ק הוכיח ממאמר זה דיש ללבוש ציצית אף בלילה דאל"ה היה אומר כל לילה אוי לי שאני ערום מן המצוות (והמגן אברהם בסי' כ"א ס"ק א' הביא דבריו וטען לעומתו דמשום מצות מזוזה לא אמר כן והארכתי בדבריהם במק"א), והעיר אאמו"ר דאפשר שבלילה לא היה ערום מן המצוות משום ס"ת התלוי בזרועו. אמנם נראה לכאורה דבלילה בשעת השינה לא היה הס"ת כרוך בזרועו דאפילו בתפלין קי"ל בסי' מ"ד ס"א דאסור לישן בהם שמא יפיה ובידו אסור שמא יפלו מידו ולכאורה ק"ו בס"ת שקדושתו גדולה מקדושת תפילין, ואף שדוד לא ישן מעולם אלא שינת ארעי כמבואר בברכות ג' ע"ב מ"מ מבואר שם להלכה דאפילו שינת עראי אסורה עם תפילין וה"ה בס"ת.

פורסם אוגוסט 28, 2013 – 11:18